

Michał Gołoś

Nietzsche – krytyka demokracji i nadczłowiek

Nietzsche - Criticism of Democracy and superman

Friedrich Nietzsche (1844-1900) był zarówno filozofem jak i uzdolnionym pisarzem. Filolog klasyczny z wykształcenia zajmował się kulturą starożytną Grecji. Wykładał w Bazylei grekę i kulturę grecką. Jego największym dziełem jest *Tako rzecze Zaratustra*. Zasadniczo zajmował się człowiekiem i zafałszowaną moralnością, poszukiwał podstaw kultury i idealnych jej wyznaczników. W ramach filozofii państwa i polityki zasłynął niezwykle konsekwentną i zajadłą krytyką demokracji i liberalizmu.

Nietzsche zakładał ścisły związek religii z państwem. Zarówno bowiem państwo jak i kościół uważał za opiekunów ludu. Uznawał demokrację za wynik ekspansji wiary chrześcijańskiej, jako jej bezpośredni efekt. Jednakże według Nietzschego chrześcijaństwo ma swoje korzenie u Sokratesa i Platona, których oskarżył o odejście o dionizyjskich wartości na rzecz rozumu. Także u tych dwóch przedstawicieli filozofii starożytnej widzi Nietzsche początek upadku państwa opartego na zasadzie moralności panów. Grecja a potem Rzym zamieniły moralność panów na moralność niewolników. Nietzsche uważał, że życie chrześcijan to życie przepojone lękiem o przetrwanie. Rozwój kościoła postępował aż do czasu kiedy przejął on kontrolę nad państwem. Ideały kościoła, które stały się w oczach Nie-

tzschego ideałami demokracji – wolność, równość, sprawiedliwość dla wszystkich – przyczyniają się do destrukcji jednostki.

Według Nietzschego upadek kultury zachodu silnie związany jest z ekspansją kościoła i ideałami demokracji. Według niego demokratyczny ideał równości jest niczym innym jak odejściem od ideału różnorodności, którego naturalnym elementem jest także nierówność ludzi między sobą. Podobnie własność prywatna będąca elementem własności ogółu prowadzi do braku możliwości zaakcentowania swojej własnej osobowości, swojej różnorodności. Demokracja bowiem, zdaniem Nietzschego, rezygnuje z wybitnych jednostek na rzecz jednostek podobnych do innych, na rzecz ogółu. Tymczasem to geniusze powinni prowadzić narody. Demokracja ma więc zły wpływ na życie.

W ten sam sposób demokracja rezygnuje świadomie z wychowywania i pielęgnowania jednostek wybitnych na rzecz oświaty ogólnej, miernej i nie przynoszącej efektów. Tymczasem właściwa postawa sugerowałaby raczej karmienie wyłącznie autentycznie głodnych wiedzy.

Inaczej niż zwyczajowo postrzega także Nietzsche idee wolności. Według niego to, co za wolność zwykło uchodzić przynależne jest pospółu ludziom miałkim i słabym jak i zwierzętom. Człowiek prawdziwie wolny to człowiek czynu, to człowiek walki. Człowiek wolny to wojownik.

Co za tym idzie liberalizm jest jedynie mydleniem oczu, jest ideą z gruntu fałszywą. Nietzsche odchodzi w swoich teoriach zarówno od Hobbesa jak i od Rousseau twierdząc, że podstawą, czy też naturalnym stanem rzeczy, nie jest ani wojna ani stan pokoju, a co za tym idzie – tak w konsekwencji jak i u źródła – umowa społeczna, ale czyn wielkiego człowieka. Państwo – państwo demokratyczne, chrześcijańskie, oparte na fałszywych ideałach - jest bowiem tworem promującym przeciętność i utrudniającym rozwój oraz działanie jednostkom prawdziwie wielkim. W ten sposób ginie kultura.

Krytykując demokrację, fałszywy liberalizm, krytykuje Nietzsche także kapitalizm i socjalizm. Zarówno bowiem socjalizm jak i kapitalizm zmusza wybitne jednostki do kapitulacji wobec tłumu.

W najbardziej znanej nietzscheańskiej koncepcji wyrażonej słowami: Bóg umarł, chodzi o śmierć Boga chrześcijan, którzy własnoręcznie pozbyli się jednostki wybitnej na rzecz sprawowania władzy w jej imieniu. Skoro jednak człowiek zdał sobie wreszcie z tego sprawę przyszedł czas na przewartościowanie wszelkich wartości. Niemożliwy jest jednak powrót do antycznych ideałów pana. Należy wejść na nową drogę rozwoju. Drogą tą ma być inaczej rozumiana i uprawiana polityka. Jej celem ma być nadczłowiek. Nadczłowiek zaś ma siłą woli mocy przekraczać wszelkie przeszkody i afirmować życie w jego czystej postaci.

„Ja was uczę nadczłowieka. Człowiek jest czymś, co pokonanym być powinno. (...) Nadczłowiek jest treścią ziemi” [Nietzsche, 1990: 7].

Nietzsche urodził się w 1844 roku w Röcken w Saksonii. Zarówno ojciec jak i jego dziadkowie byli duchownymi Kościoła luterańskiego. Przez pierwsze pięć i pół roku dzieciństwa Nietzsche przebywał na plebani, później mieszkał w równie pobożnym domu, w którym panował religijny rygor. Tak samo jak i rodzice, ogromny wpływ na młodego Friedricha miał jego dziadek (ze strony matki), pastor Dawid Oehler. Jednak z nikim nie był tak związany jak z ojcem. Spokojne dzieciństwo przerwała śmierć ojca (miał 36 lat). To wydarzenie miało ogromny wpływ na Nietzschedo. Można przypuszczać, że jest to jedna z przyczyn, dla której Nietzsche nigdy nigdzie nie został. Nie ożenił się również, ani nie miał dzieci. Tragedia ta raczej wzmocniła przekonanie, że świat się zawalił niż je osłabiła.

Edukację rozpoczął w Schulpforta, szkole o bardzo wysokim poziomie. Był tam wzorowym uczniem. W 1864 roku wstąpił na uniwersytet w Bonn, gdzie studiował teologię. Następnym etapem edukacji był uniwersytet lipski. Gdy miał 25 lat przyjął tytuł profesora uniwersytetu w Bazylei. Następnie przeniósł się do Lipska gdzie poznał dzieło Schopenhauera „Świat jako wola i przedstawienie”, które wywarło na nim ogromne wrażenie. Również tam zapoznał kompozytora Richarda Wagnera i jego żonę Cosimę. Wagnera uważał za niesłychanego geniusza. Twierdził, iż jego dramaty muzyczne urosną do rangi tragedii greckiej i takąż samą sławę przyniosą Niemcom. Niestety arogancja, pycha, antysemityzm czy też nacjonalizm

kompozytora bardzo poróżniły obu twórców. Zaowocowało to napisanym przez Nietzschego dziełem „Nietzsche contra Wagner” w 1895 roku.

Na domiar złego z przyczyn zdrowotnych, Nietzsche musiał zakończyć karierę zawodową. Wówczas to zajął się filozofią i pracą pisarską. Rozpoczął tułaczkę. Stał się samotny i schorowany. W tym samym czasie walczył z licznymi chorobami i depresjami. Zaczął podróże po Włoszech i Szwajcarii (przyjął obywatelstwo szwajcarskie). Jego kontakty z przyjaciółmi uległy pogorszeniu.

Niestety w 1889 roku stan zdrowia tak się pogorszył (utrata zmysłów), że musiała zająć się nim jego siostra Elizabeth. Przejęła ona wszystkie rękopisy brata. Elizabeth często ingerowała w treść twórczości Nietzschego, zmieniając niejednokrotnie sens istniejących już dzieł. Pod koniec swojego życia osiadł w Weimarze. Opiekowały się nim aż do śmierci – siostra i matka. Friedrich Nietzsche zmarł 25 sierpnia 1900 roku.

Warte jest również uwagi polskie pochodzenie Nietzschego. Jak sam mawiał: „Moi przodkowie byli polskimi szlachciami (Nicki); typ ten dobrze się chyba we mnie zachował, mimo trzech pokoleń niemieckich matek”. R. J. Hollingdale twierdzi, iż Nietzsche nie chciał być tyle szlachcicem ile Polakiem. Taki pogląd pasował Nietzschemu idealnie do jego antyniemieckiej kampanii. W Niemczech widział tylko prostackich zbrodniarzy, którzy wykupili jedynie 170 egzemplarzy jego dzieła „Ludzkie, arcyłudzkie”

Twórczość Friedriecha Nietzsche można podzielić na trzy okresy:

1. pod znakiem kultu sztuki i tworzenia jej metafizyki,
2. zainspirowany darwinizmem, zwrot ku nauce i krytyka współczesnej mu kultury,
3. filozofia życia i indywidualności.

Ad. 1 Rzeczywistość ujmowana jest przez Nietzschego w sposób estetyczny, jako muzyka, sztuka. Sztuka usprawiedliwia świat, bowiem pozwala w nim istnieć człowiekowi, dotrzeć w głąb rzeczywistości.

Ad. 2 W tym okresie pojawia się pytanie u Nietzschego o to, co jest poza metafizyką i moralnością, następuje zwrot ku nauce.

Ad. 3 Ten okres twórczości Nietzschego doprowadza do przewartościowania wartości. Następuje odwrót od metafizyki. Główne tematy ówczesnego okresu twórczości Nietzschego to: śmierć Boga, wola mocy, nadczłowiek.

Najważniejsze dzieła Fredriecha Nietsche.

W pierwszym okresie twórczości Fredriecha Nietzsche powstały: w 1872 roku „Narodziny tragedii”, a w rok później „Niewczesne rozważania”.

W drugim okresie na uwagę zasługują prace: „Ludzkie, arcyłudzkie” – 1878, 1880 rok, „Jutrzenka” – 1881 rok, czy też „Wiedza radosna” z 1882 roku.

W ostatnim okresie powstają dzieła najbardziej znane: „Tako rzecze Zaratustra” (1883-1884), „Poza dobrem i złem” – 1886 rok, „Z genealogii moralności” – 1887 rok, „Zmierzch Bożyszcz” – 1888 rok i „Antychryst” – również 1888 rok. Po śmierci Nietzschego w 1908 roku zostało wydane jego dzieło „Ecco homo”.

W filozofii Nietzschego można odnaleźć spory wpływ myśli ówczesnej mu epoki, między innymi pojawiają się elementy scjentyzmu, naturalizmu, ewolucjonizmu czy relatywizmu. Przede wszystkim na myśl Nietzschego mieli wpływ przedstawiciele nauki drugiej połowy XIX wieku. Byli to: Darwin (choć według Nietschego zasadą życia nie jest walka o byt, ale „wola mocy”), również Spencer, czy F.A. Lange .

Lecz nie tylko ówczesne nauki miały wpływ na filozofię Nietzschego, gdyż Nietzsche krytykował ówczesną mu współczesność. Starał się tworzyć, odrywając się od tradycji.

Z filozofów, którzy mieli wpływ na Nietzschego należy również wymienić Stirnera, który był krytykiem moralności i oczywiście Schopenhauera, pierwszego mistrza Nietzschego. Zainspirował go jego pesymizm, oraz irracjonalizm.

Na filozofię Nietzschego miał również wpływ antyczny filozof Heraklit, jak i sofiści i ich koncepcja człowieka, tworzącego swój świat. Idea „nadczłowieka” obecna jest także u Carlyle’a.

W koncepcji kultu sztuki należy wspomnieć o Wagnerze, który stał się wzorem dla Nietzschego postawy twórczej. Na uwagę również zasługują polemiki, które prowadził Nietzsche z twórcami metafizyk dualistycznych: Platonem, Kantem i Heglem.

Jednym z najważniejszych pojęć w filozofii Nietzschego to „wola mocy”. To określenie na całą rzeczywistość oraz działania człowieka. Jest to energia życiowa, która może przyjmować różne stopnie. Nietzsche twierdził, że najważniejsze w życiu człowieka to dążenie do mocy, czyli do zdobycia przewagi. Owa „wola mocy” widoczna jest w tworzeniu ideałów a zarazem ich realizacji. Widać ją również w rozumieniu świata, czyli trudzie interpretacji.

Według myśli Friedriecha Nietzschego jest przekonanie, że życie cielesne stanowi podstawę egzystencji człowieka. Pochodną życia cielesnego jest życie duchowe i intelektualne. W tym poglądzie widać monizm myśli filozofa. Poglądy te wynikają z koncepcji rzeczywistości. Według Nietzschego rzeczywistość jest zmienna, nie ma sensu jest bardzo bogata i chaotyczna.

Nietzsche był przeciwnikiem metafizyki dualistycznej, czyli koncepcji „dwóch światów”. Chciał wiedzieć, co jest wartościowe w rzeczywistości nam dostępnej. Tym samym krytykuje przeróżne formy ucieczki ze świata realnego, niechęć do biologii, strefy popędów i ciała.

Snuje refleksje nad kulturą i miejscem w niej człowieka. Występował przeciwko, jak sam mawiał „wykształconemu filisterstwu”, czyli ludziom cieszącym się z obecnego stanu rzeczy, jak również przeciwko dominacji religii, a także kultowi dóbr materialnych. Nietzsche upatrywał, bowiem w wymienionych zjawiskach zagrożenia dla kultury. Według filozofa kultura powinna być niezależna, powinna być twórcza, niezwykle oryginalna, a przede wszystkim stanowić system wartości.

Nietzsche pragnął pokazać, że obecne wartości są nieważne i chce podać nowe. Wierzy, że człowiek sam tworzy wartości, a zarazem je niszczy. Łączy się to z filozofią egzystencjonalistów. Tak jak oni twierdził, że to ludzie poprzez swoje działania tworzą wartości. Działania te są nieuzasadnione

i nie mogą być wspierane powodami. Według myśliciela należy oderwać się od bezsensownego przebiegu wydarzeń. Należy tworzyć nowe ideały oraz wartości poprzez odrzucenie istniejących konwenansów i przyjętych prawd. Według Nietzschego do tego przyda nam się „wola mocy”.

Jedną z najważniejszych teorii Nietzschego jest pogląd na temat podziału społeczeństwa. Wszystkich ludzi dzieli na ludzi i nadludzi. Jest to nawiązanie do starożytnego ideału społeczeństwa. Naturalny był tam podział na ludzi wolnych i niewolników. Nietzsche krytykuje tworzenie społeczeństwa bezklasowego, a co za tym idzie państwo demokratyczne. Uważa on, iż w takim świecie jednostki wybitne zostałyby unicestwione. Do głosu doszliby jedynie obywatele przeciętni, nijacy, a więc bezwartościowi. Te poglądy zawarł w utworze epickim pt. „Tako rzecze Zaratustra”. To właśnie tam po raz pierwszy pojawia się übermensch – nadczłowiek. Nietzsche twierdzi, iż aby być więcej niż tylko „istotami ludzkimi nazbyt ludzkimi” celem powinien stać się nadczłowiek.

Według filozofa, aby mógł istnieć nadczłowiek - Bóg musi umrzeć. Ludzie tworząc ideę Boga, poniżyli samych siebie. Stosunek Nietzschego do chrześcijaństwa był negatywny, co związane było zapewne z tak rygorystycznym wychowaniem w domu. Chrześcijaństwo to według niego źródło zakłamania i hipokryzji, zaś chrześcijanin to chore zwierzę człowiecze. Te tezy to raczej manifest nihilizmu niż ateizmu. Nietzsche upatrywał źródło wartości w działaniu, w twórczym postępowaniu człowieka. Antychrześcijańska postawa Nietzschego miała filozoficzne uzasadnienia.

W swych pracach Nietzsche pisał również o kwestiach dotyczących moralności, a mianowicie o dwóch sprzecznych rodzajach moralności: ludzi słabych (niewolników) i silnych (panów).

Dość istotne w filozofii Nietzschego są postawy: apollińska i dionizyjska. Pierwsza jest połączona z wartościami klasycznymi, czyli doskonałością, harmonią (był to żywioł reprezentowany przez Homera, epicki i plastyczny, żywioł który prowadzi do samodzielności oraz odrębności jednostki od bytu), równowagi oraz jasności. Natomiast dionizyjska jest nawiązaniem do całości i twórczości życia, jego dynamizmu, które przekracza ogranicze-

nia. Charakteryzuje się pierwotnością, a także irracjonalizmem, jest również destrukcyjny, dlatego, że odsłania nieuchronność cierpienia, które nie ma żadnego celu. Nietzsche bardzo cenił całą dionizyjskość i stał się odkrywcą całego jego oblicza w Grecji. Wyjaśniał, iż w sztuce muszą istnieć obie te postawy, które mają charakter twórczy – w przeciwieństwie do rozumu. Przeciwwstawienie obydwu postaw nałożyły się w późnej myśli filozofa na opozycję Dionizosa i Chrystusa. Pierwszy był symbolem mocy życia, drugi natomiast jego rezygnacją.

Z afirmacją życia wiąże się również idea „wiecznego powrotu”, którego Bogiem jest Dionizos. Doktryna ta głosi, iż w przeszłości wszystko zdarzyło się nieskończoną liczbę razy i dokładnie tak samo będzie się powtarzać nieskończoną liczbę razy w przyszłości. Wieczny powrót to manifestacja twórczej siły życia. Ma ona możliwość ponowienia dawnych stanów rzeczy. Dzięki temu świat ma nieskończoną możliwość przemiany. Sam Nietzsche pisał: „Powracać będę wiecznie do zawsze jednakiego i zawsze tego samego życia, zarówno w rzeczach wielkich, jak i małych, tak, abym znowuż o rzeczy wszelkich wiecznym wrocie nauczał” [Nietzsche, 1995: 200-201].

Ważną w filozofii Nietzschego jest również filozofia prawdy. Wszystkie założenia, które są uważane za prawdę są tylko przekonaniem. Mogą być fałszywe. Nietzsche staje po stronie pojęcia perspektywizmu, zakłada, że nasze prawdy są zależne od kontekstu historycznego oraz indywidualnego, przed którym nie da się uciec.

Za życia Nietzsche raczej działał na marginesie życia intelektualnego. Był znany tylko wąskiemu gronu przyjaciół. „Narodziny tragedii” były odebrane raczej negatywnie. Jednak w chwili śmierci filozof był już znany.

Dzieła Nietzschego tak wieloznaczne i poddające się wielu interpretacjom do dziś inspiruje filozofów. Między innymi dla Heideggera stał się obiektem studiów. Heidegger zauważał w nim nihilistę, podważającego nadzmysłową genealogię wartości.

Według Lwa Szestowa był heroicznym myślicielem, uczącym jak żyć poza systemami filozoficznymi. Afirmował pełnię istnienia zarem z jego przeżajającymi tronami.

Natomiast Jacques Derrida uznaje go jako inspiratora dekonstrukcji, pokazującej zasady metafizyki Zachodu.

Obecnie uznaje się Nietzschego – obok Freuda i Marksa - za klasyka hermeneutyki podejrzeń.

Jeżeli chodzi natomiast o wpływ Nietzschego na grunt polski to jest on dość widoczny w okresie Młodej Polski. Pogląd o genialnym artyście niezrozumianym przez świat odkrywamy u Stanisława Przybyszewskiego, natomiast koncepcje „nadczłowieka”, aktywizmu i twórczego życia u S. Brzozowskiego i L. Staffa. W. Nałkowski pod wpływem Nietzschego krytykował moralność mieszczańską. W dwudziestoleciu międzywojennym widać wpływy myśliciela w dionizyjskości skamandrytów. Idea „nadczłowieka” pojawia się u Czechowicza. Gustw Herling-Grudziński poświęcił Nietzschemu jedno ze swoich opowiadań p.t „ Gasnący Antychryst”

Poniekąd Nietzsche stał się legendą. Jego myśli dość zdeformowane zostały użyte w doktrynach faszyzmu i hitleryzmu, chociaż trzeba zauważyć, że filozof nie był antysemitą i potępiał nacjonalizm. Poza tym przybrał wizerunek proroka przewidującego losy kultury.

Nietzsche stał się inspiracją dla artystów m.in. S. Georga, A. Gidea. T. Manna czy H. Hessea, teretyków sztuki (zarówno modernizmu jak i postmodernizmu) a także i polityków i myślicieli (C.G. Jung, o. Spengler)

Summary

According to Nietzsche, the collapse of Western culture is strongly associated with the expansion of the church and the ideals of democracy. According to him, the democratic ideal of equality is nothing but a departure from the ideal of diversity, whose natural element is also inequality among the people themselves. Similarly, being a component of private ownership leads to a general inability to highlight his own personality, its diversity. Democracy in fact, according to Nietzsche, resigns from outstanding individuals for the entities similar to the other, to the public. Meanwhile, the geniuses should lead nations. Democracy is therefore a bad influence on life

- [1] Collinson, D. 1998. *Pięćdziesięciu wielkich filozofów*, Warszawa.
- [2] Holligdale, R. J. 1999. *Nietzsche*, Warszawa.
- [3] Gane, L., Chan, K. 1999. *Nietzsche od podstaw*, Warszawa.
- [4] Makowski, J. 2002. *Życ naprawdę*, in: „Tygodnik powszechny” nr 34.
- [5] Nietzsche, F. 1990. *Tako rzecze Zaratustra*, Warszawa.